

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DERGİSİ

2005

5(1)

Atatürk Üniversitesi Basımevi – ERZURUM

İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ'NİN ABDURRAHMAN GAZİ ZAVİYEDARLIĞI ve ZAVİYEDARLIK MESELESİ

Bilgehan PAMUK *

Özet : XVIII. yüzyılın önemli ilim adamlarından birisi olan İbrahim Hakkı Hazretleri, Osmanlı Sultanlarının yakın ilgisine ve ihsanına mahzar olmuştu. Sultan I. Mahmud tarafından iltifat ve takdir gören İbrahim Hakkı'ya ilmî seviyesinden ötürü müderrislik payesi verilmişti. İstanbul'daki çalışmalarını Erzurum'da devam etmek üzere *bâ-şartı-ı tedris* Abdurrahman Gazi Zaviyesi'nin zaviyedarlık vazifesine tayin edilen İbrahim Hakkı vazifesinin gereği olarak öğrenci yetiştirmeye gayret etmişti. Osmanlı tahtında görülen değişikliklere rağmen, İbrahim Hakkı zaviyedarlık görevini sürdürmüştü. Ancak daha sonra ortaya çıkan Şeyh Muhammed adlı birisi İbrahim Hakkı'nın tasarrufundaki zaviyedarlığı bir fırsatını bularak uhdesine almıştı. Divan-ı Hümayun'a intikal eden meselede haksız yere müdahale olunan zaviyedarlık vazifesinin İbrahim Hakkı Hazretleri'nin tasarrufunda olduğuna dair hüküm verilmişti.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Hakkı, Abdurrahman Gazi, Şeyh Muhammed, İsmail Fehim, Yusuf Nesim, Muhammed Şakir, Zaviye, Zaviyedar, Erzurum kadısı

1. Giriş

İbrahim Hakkı Hazretleri, 18 Mayıs 1703 (2 Muharrem 1115) Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğdu. Babası Derviş Osman Efendi, annesi Hasankale'nin ileri gelenlerinden Dede Mahmud'un kızı Şerife Hanife Hanım'dı. 1707'de Erzurum'a yerleşen Osman Efendi, burada yörenin ileri gelen ilim ve tasavvuf erbabıyla tanışmış ve 1710'da hac niyetiyle yola çıkmışken, Siirt'e yaklaşık 7 km. mesafede bulunan Tillo'ya uğramış ve yörenin tanınmış müridlerinden İsmail Fakîrullah'a intisap ederek buraya yerleşmişti.¹ Babasının isteği üzerine dokuz yaşında iken amcası Ali tarafından Tillo'ya götürülen İbrahim Hakkı, babasıyla karşılaştığında Şeyh İsmail Fakîrullah'ı görmüş, içinde ona karşı derin bir sevgi ve hayranlık duygusu uyanmıştı. İbrahim Hakkı, ilk tasavvuf eğitimini burada almıştı.²

---

* Yard.Doç.Dr., Atatürk Üni., Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih ABD.

¹ Mustafa Çağrı, "İbrahim Hakkı Erzurumî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA.) XXI*, s.305.

² Mehmet Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*, İstanbul 1338, s.105.

On yedi yaşında iken babasını kaybeden İbrahim Hakkı, muhtemelen öğrenimini sürdürmek amacıyla aynı yıl Erzurum'a dönmüş ve büyük amcası Molla Muhammed'in evine yerleşmişti. Arapça ve Farsça öğrenimi konusunda Erzurum Müftüsü Şair Hâzık Mehmet Efendi'den istifade etmişti. İbrahim Hakkı'nın ikinci tahsil dönemi sekiz yıl kadar sürmüştü. Öğrenimini tamamladıktan sonra İsmail Fakîrullah'ı ziyaret etmek için 1728'de Tillo'ya giden İbrahim Hakkı, babasının hücre sine yerleşmiş ve tasavvuf hayatını şeyhine hizmet edip onun feyzinden istifade ederek sürdürmüştü. 1734'de İsmail Fakîrullah'ın vefatı üzerine Erzurum'a dönmüş ve babasının da imamlık yaptığı Yukarı Habib Efendi Camii'ne imam olmuştu. 1747'de İstanbul'a giden İbrahim Hakkı, Osmanlı Sultanı I. Mahmud ile görüşmüştü. Sultanın ilgisini ve takdirini kazanan İbrahim Hakkı'ya saray kütüphanesinde çalışması için izin verilmişti. İstanbul'da iken müderrislik payesi verilen İbrahim Hakkı'ya ayrıca Erzurum'da ders okutması şartıyla Sultan I. Mahmud tarafından Abdurrahman Gazi Dede Tekkesi'nin zaviyedarlığı ihsan edilmişti.³

1755 yılında ikinci defa İstanbul'a giden İbrahim Hakkı, saray kütüphanesindeki çalışmalarına devam etmişti. İstanbul'daki çalışmalarını tamamlayan İbrahim Hakkı, Erzurum'a dönünce bir yandan Ma'rifetnâme'nin telifiyle meşgul olurken, bir yandan da zaviyede öğrenci yetiştirmişti. 30 Ekim 1757'de Sultan III. Mustafa'nın tahta çıkması ile Osmanlı Devleti'nde mutad olarak yapılan berat yenileme uygulamasın gereğince İbrahim Hakkı'nın Abdurrahman Gazi Zaviyesi'nin zaviyedarı olduğuna dair beratı da yenilenmişti.⁴

A. Abdurrahman Gazi Zaviyesi

XVIII. yüzyılın ortalarında İbrahim Hakkı Hazretleri'nin zaviyedarlığını yaptığı Abdurrahman Gazi Zaviyesi, Erzurum şehrinin dışarısında Palandöken dağının eteğinde, Abdurrahman Gazi'nin türbesine izafeten kurulmuş en eski zaviyelerdendi. Osmanlılarda, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresi altında toplu olarak yaşadıkları, gelip geçen yolculara yiyecek, içecek ve yakacak yer temin ettikleri, yerleşme merkezlerindeki veya yol üzerlerindeki yapılar olarak tanımlanan zaviyeler,⁵ XVI. yüzyılda genelde şehir, kasaba ve köylerde geçit, derbend ve yol üzerinde misafirhane olarak hizmet vermişlerdi.⁶ Klasik Osmanlı zaviyesi özelliklerine sahip olan Abdurrahman Gazi Dede Zaviyesi'nin de benzer hizmetleri yerine getirdiği söylenebilirdi. Abdurrahman Gazi Zaviyesi'nin Osmanlı idaresi altında ilk kayıtları 1540 yılına aitti. Erzurum Eyaleti'nin ilk tahrir kaydında zaviye deftere kaydedilmişti. Tahrir kaydında anlaşıldığı üzere zaviyenin senelik geliri 920 akçe değerinde

³ Cemaladdin Server Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi*, İstanbul 1961, s.42; Mesih İbrahim Hakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul 1973, s.57

⁴ Hakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.92

⁵ Ahmet Yaşar Ocak – Suraiyya Faroqhi, “Zaviye”, *İslam Ansiklopedisi*, XIII, s.468.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, sy. XII, Ankara 1978, s.258.

olan bir çiftliği ile şehirde vakfedilmiş bir tarlası vardı.⁷ Zaviyenin ilerleyen yıllarda durumunda pek değişiklik olmamıştı. XVI. yüzyılın sonlarına doğru 1591 yılında yapılan tahrirde; Yahşi veled-i Bayezid'in idaresinde olan zaviyenin yine yıllık geliri 920 akçe olan bir çiftliği ile bir tane tarlası bulunmaktaydı.⁸

İbrahim Hakkı'nın zaviyedarlığına kadar Abdurrahman Dede veya Abdurrahman Gazi Zaviyesi'nin sınırları hakkında herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemişti.⁹ Ancak İbrahim Hakkı tarafından yapılan tetkikler sonucunda zaviyenin sınırları belirlenmişti. Buna göre zaviyenin sınırları; “*Ol vakfın kable sınırı merkad-ı şerife muttasıl olan tepenin cenûbinde olan kayalı büyük dağın başından ta Kapıkaya'nın deresine, suyun üzerine nüzul eden hatt-ı müstakimdir ki ol yüce dağın ve küçük tepelerin şimal semtine bakarları ve akarları dereleriyle ve sularıyla ve değirmenleriyle bilcümle dâhil-i sınırdır badehu ol vakfın mağrib sınırı Kapıkaya'dan Başark'a nüzul eden araba yoludur ki ol tarik ile değirmenler deresi arasında bulunan tarlaların cümlesi dahil-i sınırdır Ol- Başark'la Değirmenler deresinde Yeşil Ark'ın başına nüzul eden hatt-ı müstakim ve Çiğdemtepe'ye giden tarik-i amm ol vakfın şimal sınırdır ki anınla Çiğdemtepesi arasında bulunan tarlalar bilcümle dahil-i sınırdır badehu ol vakfın maşrik sınırı Akyarlar olan dere ile yukarı büyük cebel-i merkumun kulesinde suuden hatt-ı müstakimdir ki anınla merkad-ı şerif arasında vâki' olan çayırklar ve bayırlar dahil-i sınırdır*” olarak tespit edilmişti.¹⁰ Hatta Abdurrahman Gazi'nin mezarının yeri dahi İbrahim Hakkı tarafından bulunduğu da işaret edilmektedir.¹¹

Osmanlı Sultanları tarafında zaviyedarlık vazifesi verilen İbrahim Hakkı, Erzurum'da olmadığı zamanlarda zaviyeye ait işleri oğlu İsmail Fehim aksatmadan yürütmüştü.¹² Ancak zaviyedarlık yapmak hususunda fazla istekli olmayan İsmail Fehim'in yerine Yusuf Nesim vekalet etmişti. Durumun farkında olan İbrahim Hakkı, Abdurrahman Gazi Zaviyedarlığı'nın Yusuf Nesim ve Muhammed Şakir'in müşterek olarak yürütmesini uygun görmüştü. Bu hususta gerekli işlemleri yapması için İstanbul'daki yakını Divan Katibi Ali'ye vaziyeti bildirmişti.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA.)Tapu Defteri 205, s.23

⁸ Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Tapu Defteri 41, v.87

⁹ Hakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.95

¹⁰ Hakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.180

¹¹ Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Efsaneleri*, İstanbul 1997, s.75

¹² Hakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.95

B. Zaviyedarlık Meselesi

Abdurrahman Gazi Zaviyesi ile ilgili gelişmeler bu meyanda iken Abdurrahman Gazi Dede'nin türbedarı olan Cebel Bekiroğlu Şeyh Muhammed'in zaviyedarlığa müdahale ettiği görülmektedir. İbrahim Hakkı'nın zaviyedar olduğu süre içerisinde Şeyh Muhammed babası gibi türbeyi beklemiş, gerekli olan temizlik işleri yapmış ve ziyaretçilere kapıları açmıştı. Hizmetleri karşılığında ise herhangi bir ücret almamakla birlikte, ziyarete gelenlerin verdiği ihsanlarla geçinmişti. Aldığı bağışlardan oldukça gelir elde etmesi üzerine daha cüretkâr bir hale gelen Şeyh Muhammed, İbrahim Hakkı'nın zaviyedarlığı müşterek olarak Yusuf Nesim ve Muhammed Şakir'e bırakacağı haberini alması üzerine yakın olduğu kadı ve defterdarı elde ederek Abdurrahman Dede Zaviyedarlığını bir fırsatını bularak kendi adına berat ettirmişti. Erzurum kadısı İsmail Efendi ve hazine defterdarı İsmail Efendi, 8 Kasım 1779'da Abdurrahman Cebeli Zaviyesi kimsenin tasarrufunda altında değil diyerek zaviye şeyhliği ve türbedarlığını Şeyh Muhammed'e tevcih edilmesini sağlamışlardı.¹³

Zaviyeye vekâlet eden Yusuf Nesim, Şeyh Muhammed'in zaviye gelirlerine el atması üzerine telaşa düşmüş ve hemen kardeşi İsmail Fehim'i durumdan haberdar etmişti. Bu sırada Hasankale'de bulunan İsmail Fehim, babasının Sultan I. Mahmud devrinden beri (1747) bâ-şart-ı tedris zaviyedar olduğunu, hatta Sultan III. Mustafa zamanında dahi beratın yenilendiği bildirmiş ve Yusuf Nesim'e beratlarla birlikte ilgili makamlara müracaat etmesini tavsiye etmişti. Bunun üzerine Yusuf Nesim, beratlarla müracaat etmesine karşılık, bir netice elde edememişti. Şeyh Muhammed, "*ben beratımda gösterilen Abdurrahman Cebeli zaviyedarı oldum onlar Abdurrahman Dede*

¹³ Hakkioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.176

adında başka birinin zaviyedarıdır. Varsın kendi zaviyelerini bulsunlar” demişti.¹⁴

Her iki zaviyenin aynı yer olduğunu ispat etmesi gereken Yusuf Nesim çaresiz kalınca durumu babası İbrahim Hakkı’ya arz etmişti. Bunun üzerine İbrahim Hakkı, daha önceden tespit ettiği zaviyenin sınırlarını oğlu Yusuf Nesim’e bildirmişti.¹⁵ Zaviyedarlığa müdahale edilmemesi hususunda Yusuf Nesim’in çabaları yeterli olmamıştı. Mesele ile bizzat ilgilenmek üzere Erzurum’a gelen İsmail Fehim Efendi, Erzurum kadısının değişmiş olduğunu gördü. Şeyh Muhammed’e yakın olan İsmail Efendi yerine Hatipzade Mahmud Efendi Erzurum kadılığına tayin edilmişti. Sultan tarafından “*nizâm-ı memleket ve hıfz ve hırâset ve haraset-i râiyyet ve sıyânete müteallik umur*”u yürütmekle görevli olan kadı, şehirdeki en yetkili makamlardandı.¹⁶ İlmiye sınıfı ile ilgili hususlarda meseleyi çözmekle yetkili olan Erzurum kadısı Hatipzade Mahmud, Abdurrahman Gazi Zaviyesi’nin zaviyedarlığı meselesi üzerinde hassasiyetle durmuştu.

İsmail Fehim Efendi’nin arzı üzerine Hatipzade Mahmud, Erzurum mahkemesinde; *Medine-i Erzurumun cânib-i cenûbisinde vâki’ sahâbe-i kirâm zevi’l-ihtirâmdan Seyyid Abdurrahman Gazi alemdâr-i sâni hazret-i fahrü’l-enâm-ı aleyh efazlu’l-salâvât ve’l-islâm hazretlerinin zâviyesi vakfının vazife-i muayyene ile bâ-şart-ı tedris bâ-berât-ı âli-şân zâviyedârı olan meşayih-i kibâr tarîk-i Nakşibendiyeden ârif bi-llâh olan müellif-i Marifetnâme es-Seyyid eş-Şeyh İbrahim Hakkı hâl-i hayatda ve sıhhatde olub zâviyedârlığın bir dürlü dahl icâb itmez iken erbâb-ı ağrâzdan Şeyh Muhammed nâm kimesne zâviyedârlığ-ı mezkûri bir takrîb kendü üzerine tevcih ve berât itdürüb mumaileyh eş-Şeyh İbrahim Hakkı ve ‘ayanlarına gadr-ı külli olmağın diye bir ilam hazırlayarak İstanbul’a göndermişti.¹⁷*

İstanbul’da gerek Anadolu kadıaskeri ve gerekse merkezi idare mesele ile ilgili olarak; *Erzurum hâricinde ve taraf-ı cenûbisinde yarım saat mesafede vâki’ fahrü’l-enâm-ı aleyh efazlu’l-salâvât ve’l-islâm hazretlerinin alemdâr-ı sâni sahâbe-i kirâmdan Seyyid Abdurrahman Gazi Zâviyesi vakfının bilâ-berât türbedâr ve zâviye meşihâtı olan es-Seyyid Şeyh Muhammed Halife ile eş-Şeyh Ebu Bekr hizmetinde mukim olmağla Erzurum kadısı es-Seyyid İsmail Efendinin ve Erzurum hazine defterdârı diğer İsmail Efendinin ‘arzlarıyla bir kimesnenin bilâ-meşrûtası ve senedât-ı saire ile mutasarrıfında olmayub inhâları vâki’ ise hizmetinde kıyâm eylememek şartıyla bin yüz toksan üç senesi şevvalinde müceddeden bu kayd ile merkûm Seyyid Şeyh Muhammed Halifeye tevcih virüldikleri Anadolu muhasebesinde der-kenar olmağla bu takdirce Erzurum hâricinde sahâbe-i kirâmdan alemdâr-ı sâni Seyyid Abdurrahman Gazi Zâviyesi*

¹⁴ Hakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.176-179

¹⁵ Hakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.180

¹⁶ Bilgehan Pamuk, *XVII. Yüzyılda Erzurum Şehri*, Doktora Tezi: Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2002, s.128

¹⁷ BOA. *Cevdet Evkafı(CE.)* 25306 b

*vakfının türbedârlık ve zâviye meşihâtı merkûm Şeyh Muhammed eğerçi müceddeden kayd ve şart-ı mezkûr ile tevcih olunub ancak Erzurumda vâki Seyyid Abdurrahman Dede Tekyesin vakfında bâ-şart-ı tedris zâviyedârlığı el-yevm mezkûr es-Seyyid İbrahim bâ-işaret-i aleyh başka berâtla üzerinde olub ref'ine taarruz olunmadığına binaen diyerek meselenin çözümü için işe vakıf olanların Erzurum mahkemesinde toplatılarak sorunun çözümlenmesi kararı verilmişti.*¹⁸

1780 yılının Mayıs ayında verilen kararda, merkezi yönetimin tereddüt içerisinde kalmasında *Seyyid Abdurrahman Gazi zâviyesi vakfi başka ve Seyyid Abdurrahman Dede Tekyesi Vakfi başka mıdır yohsa vakf vahid midir ve kadimden berü ne vechle zabt ve tasarruf oluna gelmişdir* denilmesinden açıkça anlaşılmaktadır.¹⁹ Bu hususun tam çözümlenmesinin Erzurum'da olacağına inanan yönetim, meseleyi Erzurum kadısına havale ederek, en kısa zaman içerisinde neticelendirmesini emretmişti. Ancak dava devam ederken İbrahim Hakkı Hazretleri 22 Haziran 1780'de (19 Cemâziyelâhir 1194) vefat etmişti. Ölümünden iki yıl önce yazdığı vasiyetnamesinde şeyhinin kubbesi altına defnedilmemesini, oraya şeyhinin evlatlarının gömülmesi gerektiğini belirtmesine rağmen, bunu bir fedakârlık olarak telakki iden İsmail Fakîrullah'ın oğlu Mustafa Fânî'nin isteği üzerine şeyhinin türbesine defnedildi.²⁰

İbrahim Hakkı'nın vefat etmiş olmasına karşın, zaviyedarlık hususundaki mesele Osmanlı Sultanı I. Abdülhamid'e iletilmişti. Sultanın huzurunda durumlarını ifade eden Muhammed Şakir ve Yusuf Nesim Efendilere müşterek olarak zaviyedarlık tevcih edilmişti. 6 Ağustos 1780'de Muhammed Şakir ve Yusuf Nesim beratı elde etmeleri üzerine İbrahim Hakkı'nın bir isteği daha yerine gelmişti.²¹ Ancak Şeyh Muhammed sorunu kesin olarak halledilmemişti. Nitekim merkezde dahi rahatsızlık uyandıran meselenin bir an önce sonuçlandırılması için Sultan I. Abdülhamit, 3 Temmuz 1780 tarihli bir ferman yayınlamıştı.²² Meseleyi kesin olarak çözüme düşüncesi içerisinde olan Erzurum Kadısı Hatip-zâde Mahmud Efendi, 14 Ekim 1780 tarihinde *Seyyid Abdurrahman Zâviyesi başka ve Seyyid Abdurrahman Dede Tekyesi Vakfi dâhi başkadır deyü zâviyedârlığı mezbur Şeyh Muhammed dahl ve taarruz eylediğine binaen sıhhati üzere ilâm olunmak bâbında sâdır olan emr-i âli-şâna imtisâlen tarafeyn huzur-ı şer'e ihzâr ve yedlerinde berâtlarına bade'l-nazar öteden berü beldemizde mar'uf ve meşhûr Seyyid Abdurrahman Gazi vakfi denilüb ve Abdurrahman Dede Tekyesi dâhi denilmekle ikisi bir olub tabirin başka lakin vakf vahid ve bundan gayri olduğu malumumuz değildir deyü hadd-ı tevâtüre bâliğ ve vukûf-ı tamı olan cemm-i gafir kimesneler bil-muvâcehe*

¹⁸ BOA. CE. 25306 b

¹⁹ BOA. CE. 25306 a

²⁰ Hakkioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.182

²¹ Hakkioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.186-187

²² Hakkioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.189

ihtiyâr etmeleri ile ve lakin vâki' mehaldir bilâ-iltimâs pâye-i serir-i alaya 'arz ve ilâm olındı diyerek mesele hakkında hükümete bilgi vermişti.²³ Erzurum kadısının ilamından anlaşıldığına göre; İsmail Fehim, Yusuf Nesim ve Muhammed Şakir Efendilerle birlikte Şeyh Muhammed ve kardeşleri yanı sıra bilirkişiler de mahkemeye davet edilmişlerdi. Her iki taraf teker teker dinlenmiş ve ellerinde olan belgeleri incelenmişti. Değişik isimlerle anılan zaviyenin bir vakıf olduğu ve bu zaviyenin ders verme şartıyla İbrahim Hakkı'ya tevcih edildiği, ancak Şeyh Muhammed'e herhangi bir ücret ödenmeksizin ve emirsiz olarak zaviye şeyhliğinin ihsan edildiği de açıkça anlaşılmıştı.²⁴ Gerekli muhakemeleri yaptıktan sonra Hatip-zade Mahmud Efendi; İbrahim Hakkı'nın vefat etmesi üzerine zaviyedarlığa Muhammed Şakir ve Yusuf Nesim'in getirildiğini Divan-ı Hümayun'a kesin bir dille bildirmişti.²⁵

Hatipzade'nin, hakikati hükümete iletmesi üzerine Şeyh Muhammed ve Ebu Bekr Efendi, bizzat Divan-ı Hümayun'a arz-ı hal sunmuşlardı. Erzurum kadısı ve hazine defterdarı vasıtasıyla elde ettiği beratı divanda sunan Şeyh Muhammed için 16 Aralık 1780 tarihinde Erzurum valisi ve kadısına bir talimat gönderilmişti. Buna göre; *"... ber müceb-i defter-i hakânî ve aşarin kanun ve defter mücibince ahz ve kabz etdirilüb aharden bir ferdi müdâhele ettirilmemeleri bâbında hükm-i hümayun ricâ ve defterhâne-i amirede mahfûz defter-i mufassala müracaât olındıkda vech-i meşrûh üzere olduğu mestur ve mukayyed bulunmağın siz ki vezir-i müşir ve muma-ileyhümasız yedinde olan berât mücibince zabt etdirilmeleri için emr-i şerif yazıldı"*.²⁶ Zaviyenin Şeyh Muhammed'in tasarrufunda olduğunu ifade eden hüküm kaydından kısa bir süre içerisinde yani aynı tarihlerde bu defa Divan-ı Hümayun Erzurum valisi ve kadısına; *"... Erzurum hâricinde sahâbe-i kirâm alemdâr-ı sâni Seyyid Abdurrahman Gazi Zâviyesi vakfında türbedârlık ve zâviye meşihâtı merkûm Seyyid Şeyh Muhammedden eğerçi müceddeden kayd ve şart-ı (me)zkure ile tevcih olunub Erzurumda vâki' Seyyid Abdurrahman Dede Tekyesin vakfında bâ-şart-ı tedris zâviyedârlığı el-yevm mezkûr Seyyid İbrahimde bâ-işaret-i Şeyhülislamın başka berât ile üzerinde olub ref'ine taarruz olunmadığına binaen mahallinde meclis-i şer'de vukûf-ı tamı olan kimesne hazır bulındıkları halde tarafeyn ihzâr ve yedlerinde olan berâtlarına bade'l-nazar zikr olunduğı vech üzere Seyyid Abdurrahman Gazi zâviyesi vakfı başka ve yine Abdurrahman Dede Tekyesi Vakfı başka mıdır yohsa vahid midir ve kâdimden berü ne vechle zabt ve tasarruf olına gelmekle muma-ileyhumanın mukaddem olan inhâları*

²³ BOA. CE. 16587 a

²⁴ BOA. CE. 16587 b

²⁵ "...Seyyid Abdurrahman Dede Tekyesi ve Seyyid Abdurrahman Gazi zâviyesi vakfı vahid olduğu bu 'arz-ı mezbûrde müstebân olmağla mezbûr Şeyh Muhammedin hilâf-ı inhâ müceddeden kayd ile berât ütdirdiğı türbedârlık ve zâviye meşihâtı kaydı ref' ve terkîm ve kâdimisi üzere mutasarrıflar çün merkûmân Muhammed Şakir ve Yusufun yedlerine ilâm hal-ı muntazamın emr-i şerif itâ buyurulmak bâbında...", BOA. CE. 16587 b

²⁶ BOA. CE. 16587 a

neye mebnidir bi'l-muvâcehe lede't-taraf-ı tarafeyne bir vechle gadr ve himâye olunmaksızın sıhhat ve hakikâti 'arz ve ilâm ...' olduğu hususunda malumat vermiş ve meselenin bir an önce çözülmesini yine mahalli idarecilere havale etmişti.²⁷

Divan-ı Hümayun, Abdurrahman Gazi Zaviyesi ve dolayısıyla İbrahim Hakkı üzerinde hassasiyetle durmuştu. Daha önceden verilen emir gereğince, davanın çözülmesi Erzurum kadısına havale edildiğinden onun gönderdiği ilama itibar edilmişti. 13 Ocak 1781 tarihinde *Hatibzâde Mahmud Efendi 'arz ider 'arz-ı mezbur sâdır olan emr-i âli-şâna imtisâlen 'arz olındıktan başka türbedârlık ve meşihât-ı zâviye cihetleri mezbûr Seyyid Şeyh Muhammede hin-i teveccühünde kimesnenin meşrûtası ve senedât-ı saire ile mutassarıfında olub inhâsı vâki' ise hizmetinde kıyâm eylemeden üzerinde müceddeden kayd ile tevcih olunub Seyyid Abdurrahman Dede Tekyesi ve Seyyid Abdurrahman Gazi zâviyesi vakfi vahid olduğu bu 'arz-ı mezbûrde müstebân olmağla mezbûr Şeyh Muhammedin hilâf-ı inhâ müceddeden kayd ile berât itirdiği türbedârlık ve zâviye meşihâtı kaydı ref' ve terkim ve kâdimisi üzere mutasarrıflar çün merkûman Muhammed Şakir ve Yusufun yedlerine ilâm hal-ı muntazamın emr-i şerif itâ buyurulmak yolunda karar çıkmıştı.*²⁸ Bu hükümden yaklaşık beş gün sonra 18 Ocak'ta Erzurum valisi ve kadısına; Şeyh Muhammed'in beratının yürürlükten kaldırılmasına, zaviyedarlığın Muhammed Şakir ve Yusuf Nesim'e bırakılması açıkça bildirilmişti.²⁹

II. Sonuç

İbrahim Hakkı Hazretleri, 1747 yılında Erzurum'daki en eski zaiyelerden birisi olan Abdurrahman Gazi zaviyesine padişah tarafından zaviyedar olarak tayin edilmişti. Ders vermek şartıyla zaviyedarlık vazifesine otuz iki yıl devam eden İbrahim Hakkı, 1779'da ir problem ile karşılaşmıştı. Zaviyeye ismini de veren türbenin türbedarı olan Şeyh Muhammed zaviyedarlık hususunda iddiada bulunmuştu. Erzurum kadısı ve hazine defterdarı ile olan yakın münasebetinden istifa eden Muhammed zaviyedar olduğunu beyan etmişti. Kadı ile defterdarın da yardımları ile berat almayı başaran Şeyh Muhammed, İbrahim Hakkı'nın Erzurum'da bulunmadığı sırada zaviyedarlığı ele geçirmişti. Şeyh Muhammed'in davasındaki iddiası Abdurrahman gazi'nin değişik isimlerle anılmasından kaynaklanmıştı. Seyyid Abdurrahman Gazi, Seyyid Abdurrahman, Seyyid Abdurrahman Dede, Seyyid Abdurrahman Çelebi, Gazi Abdurrahman Çelebi, Abdurrahman Çelebi Dede Abdurrahman Dede isimleriyle anılan zaviyeye müdahalesinde farklı isimlerle anılması etkili olmuştu. Şehrin ileri gelen yöneticilerinin de desteği ile isnatsız iddiasını hakikatmiş gibi kabul ederek zaviyedarlığı üzerine almıştı. Ortadaki yanlışlığı kaldırmak üzere Yusuf Nesim'in gayretleri neticesiz kalmıştı. Fakat bu esnada Erzurum'a tayin edilen

²⁷ BOA. CE. 16587 a

²⁸ BOA. CE. 16587 b

²⁹ Hakkioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s.190-191

Hatip-zâde Mahmud adındaki kadı, meseledeki usul hatasını fark ederek yeniden olayı incelemeye almıştı. Mahmud Efendi'nin incelemeleri neticesinde farklı isimlerle anılan yerin aslında tek bir yeri ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştı. Erzurum'da çözülmesi gereken sorun Divan-ı Hümayun'a intikal etmiş ve yapılan görüşmeler sonucunda Hatip-zade'nin teklifleri doğrultusunda zaviyenin işlerini yürütmesi İbrahim Hakkı'nın tasarrufuna verilmişti. Osmanlı padişahı tarafından ilmine hürmeten bağışlanan zaviyedarlık vazifesine müdahale edilmesinde ne olursa olsun insanların kişisel ihtiraslarının ne derece ön plana çıktığı göstermesi bakımından dikkat çekici bir vakaydı.

Abstract : İbrahim Hakkı is one of the most important scholars of the eighteenth century as a reason the Ottoman Sultans appreciated and honoured him. Sultan Mahmud I made him, because of his scientific success, a *müderriş*, formerly professor at a medrese. He educated students at the *Zaviye* of *Abdurrahman Gazi* in Erzurum to where he was appointed to carry on his studies. Though there were many changes in the government of the Ottoman state, the status of İbrahim Hakkı did not change. However, a man called Sheyh Muhammed interfered and got the duty of İbrahim Hakkı. The trial of this event was held at the *Divan-ı Hümayun* and he showed interest in this trial after which was decided on the favor of İbrahim Hakkı.

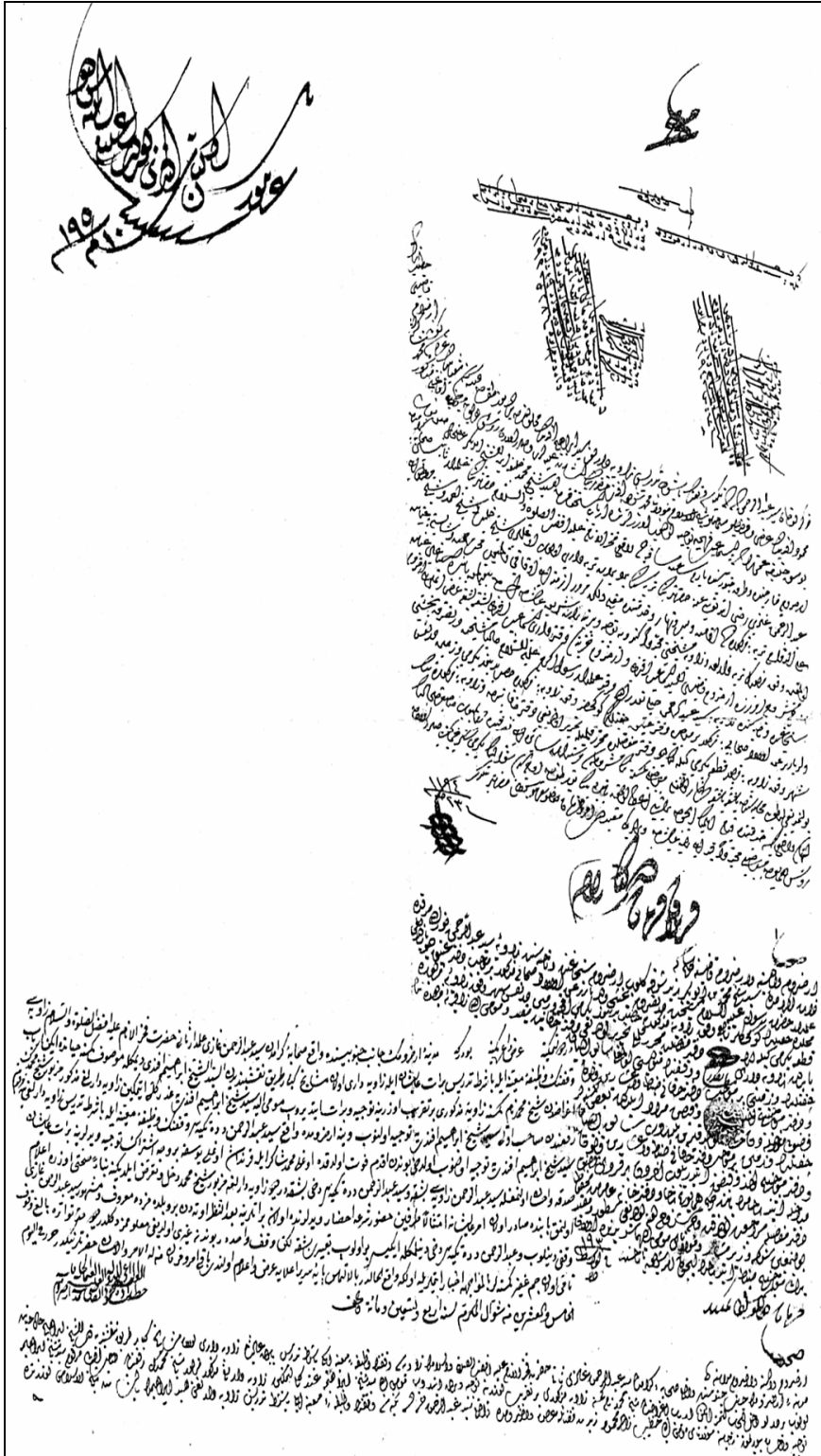
Key Words: *İbrahim Hakkı, Abdurrahman Gazi, Sheyh Muhammed, İsmail Fehim, Yusuf Nesim, Muhammed Shakir, Zaviye, Zaviyedar, Erzurum kadısı*

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Defteri 205
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Evkaf 25306 a, 25306 b, 16587 a, 16587 b
Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Tapu Defteri 41
Çağrı, Mustafa, "İbrahim Hakkı Erzurumî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi XXI*, s.305-311
Hakkıoğlu, Mesih, *İbrahim Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul 1973.
Mehmet Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*, İstanbul 1338.
Ocak, Ahmet Yaşar, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, sy. XII, Ankara 1978, s.247-270.
Ocak, Ahmet Yaşar – Faroqhi Suraiyya, "Zaviye", *İslam Ansiklopedisi XIII*, s.468-476.
Pamuk, Bilgehan, XVII. Yüzyılda Erzurum Şehri, Doktora Tezi: Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2002.
Revnakoğlu, *Cemaladdin Server Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi*, İstanbul 1961.
Seyidoğlu, Bilge, *Erzurum Efsaneleri*, İstanbul 1997.

Ek I: Abdurrahman Gazi Cami ve Türbesi

Ek II: İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Abdurrahman Gazi Zaviyedarlığı İle İlgili Belge BOA. CE. 16587 a

